

HENRYK TRACZ, SŁAWOMIR MAZUR

Zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne a ochrona lasu*

„...cywilizacja ma swoje korzenie w przyrodzie, która kształtowała kulturę ludzką, a człowiek żyjąc w harmonii z przyrodą ma najlepsze możliwości swojej twórczości, odprężenia się i organizowania wolnego czasu”.

Światowa Karta Przyrody

Tradycyjnie predyspozycje chorobowe lasów (drzewostanów) do połowy XX wieku kształtowały się pod wpływem czynników naturalnych lub czynników wywołanych samą gospodarką leśną i nimi to właśnie zajmowała się ochrona lasu. W ostatnich dziesięcioleciach natomiast znacznie bardziej rysują się wpływy presji antropogenicznej, nie związane z zadaniami gospodarki leśnej, m.in. rozwój turystyki w lasach i rekreacja.

Prognozy wskazują, że wyzwania cywilizacyjne XXI wieku będą rozszerzać presję człowieka na las oraz, że czynniki niszczące mogą mieć dalekosiężne konsekwencje dla środowiska leśnego. Nowelizacja Ustawy o lasach [1997] wnosi, iż obiektem działania gospodarki leśnej jest ekosystem, co oznacza, że cele ochronne odnoszą się nie tylko do drzewostanu mimo, że jest to najważniejszy element lasu jako ekosystemu, ale także do pozostałych, wszystkich komponentów lasu. Tworzony od kilku lat z różnymi efektami, proekologiczny model gospodarki leśnej został ukierunkowany w stronę naturalnych sił przyrody do pełnienia wielostronnych funkcji lasów, także w warunkach zmian środowiskowych. Celem tego modelu jest w miarę pełna ochrona podstawowych komponentów zagospodarowanego ekosystemu leśnego: drzewostanów, gleby, ściółki wraz z materią organiczną, różnorodności biologicznej i zapewnienie społecznej użyteczności lasów.

Zgodnie z założeniami „Polityki Leśnej Państwa” [1997] wśród funkcji, które spełniają lasy, duże znaczenie przypisuje się funkcjom społecznym, służącym: kształtowaniu korzystnych warunków zdrowotnych i rekreacyjnych dla społeczeństwa, wzbogacaniu rynku pracy, tworzeniu różnorodnych form użytkowania lasu przez społeczność lokalną, zagospodarowaniu terenów zdegradowanych i gleb marginalnych, wzmocnieniu obronności kraju, oświaty i nauki oraz edukacji ekologicznej społeczeństwa.

Wzrost jednych funkcji lasu może ograniczać pozostałe, co jest źródłem konfliktów między nimi. Konfliktowość funkcji lasów wyraża się w antagonizmie między intensywnym użytkowaniem gospodarczym lub rekreacyjnym, a niektórymi formami ekologicznymi jak ochrona różnorodności biologicznej, ochrona gleb, itp. Konflikt występuje także między turystycznym wykorzystaniem lasów, a funkcjami produkcyjnymi i ekologicznymi. Mówiąc inaczej,

*) Opracowano na podstawie referatu wygłoszonego na Krajowej Konferencji Naukowej „Problemy turystyki i rekreacji w lasach Polski”. AWF, Warszawa, październik 2000.

HENRYK TRACZ

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii
SGGW
ul. Rakowiecka 26/30
02-528 Warszawa
les_kolie@delta.sggw.waw.pl

SŁAWOMIR MAZUR

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii
SGGW
ul. Rakowiecka 26/30
02-528 Warszawa
les_kolie@delta.sggw.waw.pl

społeczeństwo chciałoby mieć równocześnie prawo wstępu do lasu i jego wykorzystania do rekreacji, zbieractwa, myślistwa, prawo do zakupu nieprzebranych ilości taniego drewna i jego przetworów, a wszyscy razem domagają się równocześnie lasu nienaruszonego, w którym ścinanie drzew i płoszenie zwierząt byłoby równoznaczne z barbarzyństwem [Szujewski, 1995]. Wymusza to dwoistość celów gospodarstwa leśnego, realizowaną na drodze ograniczeń i kompromisów.

Dlatego gwarantowana powszechna dostępność lasów nie może być traktowana jako nieograniczona dostępność zasobów leśnych także dla organizacji turystyki, rekreacji i sportu.

Zagospodarowanie rekreacyjne lasów w sposób godzący potrzeby społeczne z utrzymaniem trwałości lasów i ich wielorakich funkcji powinno uwzględnić tolerancję ekosystemów leśnych na skutki antropopresji, tworzyć ład przestrzenny na obszarach masowo odwiedzanych, stosować sposoby hodowlanego zagospodarowania zgodne z warunkami przyrodniczymi oraz wprowadzać elementy technicznego zagospodarowania, poprawiające warunki rekreacji i powodujące koncentrację wypoczywających na ustalonych i przygotowanych przez służby leśne terenach.

Turystyka w formie nieukierunkowanej penetracji terenów leśnych powoduje nieodwracalne zmiany w środowisku. Zbyt duże obciążenie turystyczne degraduje środowisko leśne. Do głównych czynników tego procesu należą zniekształcenia szaty roślinnej, ubijanie lub niszczenie gleby oraz zanik ektopróchnicy. Inne rodzaje szkód to wyniszczające zbieractwo runa leśnego (co wiąże się często z wydeptywaniem upraw i podrostów), penetracja ostoi zwierzyny, łęgowisk i gniazdowisk, rozgrzebywanie mrowisk i wreszcie palenie ognisk, co często bywa przyczyną pożarów lasu.

Rekreacja w lasach powinna być skoncentrowana przede wszystkim w brzegowych partiach lasu i na obrzeżu oraz przy drogach publicznych, ścieżkach i szlakach turystycznych. Są to tereny łatwo dostępne i najchętniej penetrowane przez turystów. Tam, gdzie jest to możliwe (ograniczenia prawne), należałoby wykorzystać pas terenu (ok. 20 m) bezpośrednio przylegający do ściany lasu. Jest on mało przydatny do celów rolniczych, stanowi natomiast obszar o największej przydatności rekreacyjnej i klimoterapii. Dominuje tu klimat przestrzeni otwartej z wyraźnym wpływem klimatu lasu, zaś roślinność charakteryzuje się większą odpornością. Należałoby lokalizować tu miejsca wypoczynku oraz pola biwakowe. Szerokość takiego miejsca koncentracji wypoczynku może wzrosnąć do 200 m.

Kryteriami wyznaczania leśnych obszarów do turystyki i rekreacji powinny być:

- funkcje lasów i rozmieszczenie kompleksów leśnych,
- układ siedlisk i klas wieku drzewostanów,
- zagrożenia lasów ze strony przemysłu,
- dostępność komunikacyjna kompleksów leśnych,
- walory krajobrazowe obszarów leśnych i przestrzeni otwartych,
- tradycje i upodobania ludności do wypoczynku w lesie,
- stan zagrożenia pożarowego lasów,
- występowanie lasów grupy I, obiektów rekreacyjnych, istniejących i projektowanych obszarów ochronnych.

Właściwy stan sanitarny lasu przesądza o jego przydatności do wypoczynku. Dlatego też czynności z zakresu ochrony lasu i sposób, w jaki zostaną one wykonane, mają decydujące znaczenie do zachowania i utrzymania środowiska leśnego w należytym stanie zdrowotnym. Jest to trudne zadanie dla służby leśnej, gdyż często czynności gospodarcze i ochroniarskie budzą wiele

sprzeciwów i protestów ze strony korzystających z lasów jako miejsca rekreacji i wypoczynku. W celu utrzymania odpowiedniego stanu zdrowotnego i sanitarnego lasów należy:

- trasy spacerowe i ciągi komunikacyjne wytyczać bez uszczerbku dla środowiska leśnego,
- chronić pożyteczne zwierzęta leśne (ptactwo, mrówki),
- wzmocnić dozór i ochronę przeciwpożarową,
- usuwać w porę drzewa pochylone nad cięgami komunikacyjnymi oraz drzewa martwe i nadłamane,
- stosować zabiegi konserwatorskie dla cennych egzemplarzy drzew,
- w dolesieniach stosować indywidualną ochronę sadzonek, w razie potrzeby grodzić uprawy,
- wprowadzać drzewa i krzewy odporne na zniszczenia,
- prowadzić szeroko rozumianą działalność edukacyjno-informatorską.

Lasy są bardzo atrakcyjną przestrzenią rekreacyjną, pożądaną dla każdej formy wypoczynku lub stanowiącą jej naturalne zaplecze. Tereny bezleśne w naszym kraju, a atrakcyjne dla turystyki, to, prócz śródlądowych akwenów rzecznych i jeziornych, wąskie pasma plaż i łąk przyległych do morza lub do brzegów rzek i jezior, tereny zalewowe rzek i najwyższe partie górskie. Dlatego można postawić tezę, że lasy są podstawową częścią przestrzeni rekreacyjnej Polski. Stąd właściwe rekreacyjne zagospodarowanie lasu w połączeniu z ograniczeniami i ukierunkowaniem ruchu turystycznego w lasach powinno umożliwić osiągnięcie kompromisu między prawem społeczeństwa do wypoczynku w lesie a ochroną ekosystemów leśnych.

Nadto turystyka, mimo całego wachlarza zagrożeń, z pewnością nie jest głównym zagrożeniem dla lasów Polski. Stąd dla przyszłego modelu rozwoju turystyki i rekreacji w lasach warto przyjąć następujące założenia:

- turystyka i rekreacja jest zjawiskiem trwałym i rozwijającym się we współczesnym świecie,
- lasy w naszym kraju są podstawowymi elementami przestrzeni rekreacyjnej i jednymi z głównych walorów rekreacyjnych,
- należy liczyć się ze stałym występowaniem presji turystycznej na obszarach leśnych,
- zakazy nie stanowią skutecznego narzędzia do rozwiązywania tego problemu,
- właściwe zagospodarowanie turystyczne, sterowanie turystyką oraz edukacja społeczeństwa są najskuteczniejszymi narzędziami do ograniczenia negatywnych skutków turystyki i rekreacji dla terenów leśnych.

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym zanikają granice pomiędzy tradycyjną ochroną lasu a ochroną środowiska leśnego czy ochroną przyrody, nadto zmienia się całkowicie filozofia ochrony lasu (Szujecki, 2000). Pojawia się pole do nowej dyscypliny, tj. hylosozologii, czyli nauki o zagrożeniach i ochronie ekosystemów leśnych oraz o metodach zachowania trwałości lasów – elementu współczesnej i przyszłej cywilizacji.

Ekonomiści przestrzegają, że lasy obok funkcji produkcyjnych spełniają ważną rolę w infrastrukturze przestrzennej kraju, a wartości tzw. funkcji społecznych i środowiskotwórczych mogą wielokrotnie przewyższać wartość produkowanego drewna. Przytoczmy tu przykład z Nadleśnictwa Maskulińskie (RDLP Białystok), które z tytułu dzierżawy 23 pól biwakowych i 21 ośrodków wczasowych uzyskało w 2000 roku od najemców wpływy ok. 250 tys. złotych. Wartość tej kwoty równoważy cenę 2163 m³ grubizny, którą nadleśnictwo musiałoby pozyskać i sprzedać, by osiągnąć wspomniany dochód (według wówczas obowiązujących cen).

Tak więc postępowanie gospodarcze w lasach powinno być podporządkowane celowi nadrzędnemu, określonym i zagwarantowanemu w wielu ważnych dokumentach międzynarodowych, tj. zachowaniu różnorodności biologicznej lasów, ochronie ekosystemów leśnych w warunkach ich wielostronnego udostępnienia społeczeństwu.

Otwarty staje się więc zakres działania dla hylozoologii, w której główne metody postępowania reguluje inżynieria ekologiczna (Szujewski, 2000), prowadząca do nadania lasom zdolności do pełnienia wielostronnych funkcji w sposób ciągły.

Literatura

Nowelizacja [...]. 1997. Dziennik Ustaw 56, poz. 679.

Polityka [...]. 1997. MOŚZNiL, Warszawa.

Szujewski A. 1995. Lasy i leśnictwo u progu XXI wieku. Nauka 4: 11-40.

Szujewski A. 2000. Hylozoologia – nauka XXI wieku. Materiały z II Konferencji Leśnej: „Stan i perspektywy badań z zakresu ochrony lasu”. IBL, Warszawa. 215 pp.